

KUMML 2017

KUML 2017

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Skridfinner, dansk arkæologi og danskernes oprindelse

Af OLE HØIRIS

I Christian Jürgensen Thomsens (1788-1865) berømte skrift, “Kortfattet Udsigt over Mindesmærker og Oldsager fra Fortiden” fra 1836 viser han to ting, der skulle ændre tilgangen til den danske, nordiske og senere globale oldtidshistorie. På den ene side påpeger Thomsen vigtigheden af at opgive at finde historiske referencer til tolkningen af sager, der stammer fra tiden forud for skriftlige kilder. Skriftlige kilder som f.eks. folkesagn og lignende ændrer sig med tiden og er derfor ikke så pålidelige som oldsager, der er uforanderlige.¹ Det at markere, at der fandtes en tid, der ikke var registreret i de skriftlige kilder, medførte et brud med historiefaget og dermed skabelsen af en selvstændig arkæologi. Dette blev Thomsen dog ikke så kendt for, som et andet element i artiklen, nemlig formodningen om, at man kunne fastlægge en egentlig stenalder – “... eller den Periode, da Vaaben og Redskaber vare af Steen, Træ, Been og deslige, og i hvilken man enten meget lidet eller aldeles ikke har kjendt Metaller”. Thomsens stenalder udstrakte han kun til Norden, og han tilføjer, at disse beboere “maae have haft Lighed med Vilde”.² Thomsens nye alder, stenalderen, rejste spørgsmålet om, hvad det var for et folk, der havde levet her i stenalderen og efterladt sig disse oldsager. I overensstemmelse med romantikkens idé om en organisk sammenhæng mellem folk og kultur var det for Thomsen og andre romantikere givet, at det ikke kunne være vore forfædre, der ifølge de skriftlige kilder fra antikken altid havde haft metal og agerbrug. En ny ældste tid måtte udfyldes med et nyt folk.

Det folk, der umiddelbart passede bedst som vort lands tidligste beboere, var samerne, fordi de var det eneste eksisterende såkaldte vilde eller naturfolk i Norden. Deres eksistens i de nordligste egne passede fint med den romantiske kulturhistoriske tese om, at de ældste folk boede i periferien, og at stærkere folk havde fortrængt svagere folk til områder, der var så perifere, at de stærkere folk ikke kunne eksistere der. Dette passede med, at samerne, dengang kaldt lapperne eller finnerne, nu levede nord for de områder, hvor agerbrug var muligt, fortrængt dertil af den stærkere agerbrugskultur, som måske var

Fig. 1. Skridfinne.
– Detalje fra Olaus
Magnus: Carta Marina.
Skrithiphinoi.

de nuværende nordiske folks forfædre. Og det kunne passe med, at lapperne havde levet i feltet mellem isen og det område, hvor agerbrug var mulig, et bælte med renjagt der med istidens afslutning forskubbede sig mod nord, måske med en nu forsvunden eskimokultur i den yderste rand mod isen. Dette måtte igen betyde, at hvad der i samtiden var en levende kultur i det nordlige Skandinavien engang måtte have eksisteret i det meste af det nordlige Europa, og at deres efterladenskaber måtte kunne findes ved udgravninger, hvor de ville være overlejret af levn fra senere indvandring. Og som det vil fremgå, så kendte finnerne ifølge kilder tilbage fra antikken ikke til metal.

I stedet for at acceptere dette oldtidsbillede var det danske arkæologer meget om at gøre, at “lapperne” eller “finnerne” ikke havde noget med hverken vort land eller os selv at gøre. Årsagen til dette brud med konsekvenserne af teoriene, som andre bøjede sig for og accepterede, synes at have været finnernes renommé, der til tider nærmede sig det monstrøse.

I det følgende vil jeg vise, hvordan finnerne havde fået denne status og derefter se på, hvordan det spillede ind på debatten om deres forhold til de nulevende nordiske folk og det nuværende Norden i den gryende arkæologi, der som en af sine første opgaver efter frigørelsen fra historiefaget havde at bestemme, hvilket folk der var den nyopdagede stenalders mennesker.

Vesten og monstre

Vesten har, så længe vi har kilder tilbage til samfund eller kulturer med skrift, spejlet sig i ideer om eller italesættelser af andre folk. En form for spejling var en kontrastering med barbarerne eller de vilde, og den kom til udtryk på to

måder. I de fleste tilfælde blev den negative fremstilling af de vilde brugt til en positiv fremhævelse af en selv, men der var også tilfælde, hvor de fremmede i en selvkritik blev tilskrevet en ideel tilværelse, en utopi, som vi selv havde tabt på grund af materialisme, grådighed, ejendomsret og andre destruktive fænomener.

Hvem, der blev placeret mest centralt i denne lidet attråværdige position og hvorfor, skiftede gennem tiden, men nogle kannibaler nord for skyterne og nogle nordlige skytere var vel de første, vi kender til. Ifølge Herodot (484-425 fvt.) levede skyterne vest for floden Pantikapes af kød og mælk. De var uden politiske institutioner, og de blev stadig mere vilde, jo højere mod nord, man kom. Oven for dem, 11 dages sejlads forbi et stort øde område, kom man til kannibalerne, der ikke var skytere.³ Hos Hippokrates (ca. 460-370 f.Kr.) kan man læse, at der var koldt og fugtigt, hvor skyterne levede, hvad der svækkede dem, så derfor brændte mændene deres kroppe, så de kunne fordrive fugten og blive tørre og stærke. Dertil var de transvestitter, fordi de red så meget på heste. Beviset var, at deres slaver, der måtte gå, ikke var transvestitter. Men skyterne fik også tildelt den modsatte status og blev fremstillet som ædle barbarer.⁴ Det var i dette imaginære nord, at finnerne dukkede op engang i antikken, og de bevarede deres status som de mest monstrøse folk frem til det 18. århundrede.

I det følgende vil jeg fastholde de politisk ukorrekte betegnelser på de ideer, der blev gjort reelle i omgangen med samer, for denne artikel handler ikke om de virkelige mennesker, men om kategorien finne eller lap.⁵

Fig. 2. Skyterkrigere. – Fra *conflits et batailles de l'humanité* http://miltiade.pagesperso-orange.fr/guerriers_scythes.jpg

Scythian warriors.

Finnerne i det antikke perspektiv

I sin *Historie* var allerede Herodot som nævnt inde på, at der levede nogle vilde mennesker som promiskuøse kannibaler, der spiste rå kød og rå fisk, nord for skyterne. Dette kan have været modellen for den tidligste beretning, hvor disse folk benævnes finner, og denne tilskrives den romerske historiker Tacitus (56-117). I kapitel 46 af "Germania" skriver han at: "Fennerne lever i en mærkelig vildhed og en gyselig armød; de har ikke våben eller heste, og ikke hus og hjem; til føde tjener dem urter, til klædning dyreskind, og til leje jorden. Det eneste, de sætter deres håb til, er pilene, dem de i mangel af jern giver en od af ben. Ved jagt skaffer de sig føde til mændene, og med det samme også til kvinderne; thi disse følger deres mænd alle vegne og forlanger deres del af byttet. Heller ikke har de små børn noget andet ly imod vilde dyr og regnskyl, end at de til tag får et fletværk af grene; dette er også i ungdomsårene deres tilhold og i oldingeårene deres tilflugtssted. Men deri ser de en lykkeligere lod end i at stønne ved agerbrug, slide med husbyggeri og leve livet i håb og ængstelse

Fig. 3. Skridfinne på jagt. – Schefferus 1673/1971, s. 99.

Skrithiphinoi hunting.

ved at omsætte egen og andres ejendom. Sorgløse over for andre mennesker og sorgløse overfor guder har de opnået, hvad der er det vanskeligste af alt, at de ikke engang har behov for at ønske sig noget.”⁶

Disse fennere levede oven for de store skove, hvori forskellige røverbander huserede. Tacitus fremstiller dem her nærmest rent dyrisk: De jager, sover, opfostrer deres børn, klæder sig i skind og har ingen arbejdsdeling mellem kønnene, alt præcist som dyrene. De er de mest ultimative barbarer, man kan tænke sig. Men Tacitus har også den anden side af det barbariske liv med i form af deres sorgløse tilværelse. De har alt, hvad de ønsker sig, for de ønsker sig ikke mere, end de har, en formel for lykke som var kendt fra kynikernes opfattelse af menneskets barbariske oprindelse, og som har været så resistent mod skiftende tider, at den genfindes i den antropologiske faglitteratur om jæger-samler-folk helt frem i den anden halvdel af det 20. århundrede.

Tacitus fik således med finnerne skabt et billede af den ved asketisk levned affødte lykke, som det romerske forfald kunne spejle sig i. Han kritiserer i sine beskrivelser af andre folk ikke Rom direkte, men fremstiller andre folk med betoning af nogle positive egenskaber, som er i overensstemmelse med de etiske krav til det at være romer, men som nu var forsvundet i rigdommens og luksuslivets fordærv.

Nomadekategorien

Nomadisme blev et centralt træk i konstruktionen af et monstrøst folk. Bofasthed var i antikken en forudsætning for realiseringen af den menneskelige eksistens, så nomader og nomadisme blev ofte fremstillet som negationen af dette. Nomadernes barbari findes allerede i Homers “Odysseen” fra omkring det 8. århundrede fvt., hvor kykloperne, der lever af mælk, ost og rådt kød, herunder Odysseus’ mænd, repræsenterer nomaderne.⁷ I sin “*Politicá*” opdelt Aristoteles (384-322 fvt.) erhvervsformerne i et hierarki med nomadismen i bunden, efterfulgt af banditteri, fiskeri, jagt/indsamling og agerbrug.⁸ Dette billede af nomaderne som de ultimative barbarer blev fastholdt af romerne, som fremstillede nomaden som den romerske civilisations direkte antitese. Nomadernes store forbrug af kød fik romerne til at karakterisere dem som kannibaler, hvis normaltilstand var krigen i form af plyndring.⁹ Denne opfattelse af nomaderne blev overtaget af de kristne som f.eks. hos Eusebius fra Caesarea (ca. 265-339), der i sin “Den kristne kirkes historie” fra omkring 320 skrev, at nomader lever i ørkenen som vilde og glubske dyr, og det samme gjorde mennesket lige op til syndfloden. I denne nomadisme levede mennesket i ekstrem

ondskab, hvad der ødelagde dets naturlige fornuft og de kim til tænkning og kultur, som var indlagt i den menneskelige sjæl. Deres ugudelighed viste sig i form af, at de fordærvede og dræbte hinanden, åd menneskekød og endog vovede at gå i krig mod Gud.¹⁰ Ifølge “Jeremias’ Bog” fra “Bibelen” var det da også grusomme rytterfolk, nomader fra nordøst, der ved dommedag skulle udføre Herrens vilje og kaste død og ødelæggelse over jorden.¹¹

Det middelalderlige perspektiv

Det var derfor oplagt, at finnerne i det yderste nord som monstrøse folk måtte være nomader. Det ser man hos historikeren Procopius af Caesarea (ca. 500-560), som var den næste, der behandlede finnerne, og som var den første til at bruge betegnelsen skridfinner. Omkring 545 skrev Procopius en bog “Om krigene”, herunder et afsnit om “Krigen mod goterne”, hvoraf det fremgår, at der i nord er en ø ved navn Thule, hvor thuliterne bor. Procopius har på sine rejser med kejser Justinians (483-565) hære selv talt med nogle folk, der har vidst noget om Norden,¹² og han kan derfor berette, at der blandt thuliterne er et folk, der kaldes “Skritthifinner”, som karakteriseres som følger: De: “... fører et vildt og bestisk Levnet: Thi de har hverken Klæder paa Kroppen, ei heller Skoe paa Fødderne, drikke ingen Viin, og æde intet af Jordens Grøde, eftersom de ei dyrke Jorden, og deres qvinder ei heller forarbejde noget for dem, men Mænd og Qvinder lægge idelig og alene Vind paa Jagten, da de der værende overmaade store Skove og Bjergene forskaffe dem en stor Forraad af Vilde og andre Dyr, hvis Kiød de spise, og klæde sig med deres Skind, eftersom de hverken have Liin, ei heller noget at sye med, men de hæfte bemeldte Skind sammen med Dyrenes Seener, og bedække dermed deres hele Legeme. Deres Børn opfostre de ei heller paa andre Folkes Viis: Thi Scritthifinnernes Børn faae ei at die, men opfødes med Marven af de vilde Dyr, som fanges paa Jagten. Saasart derfor som en Qvinde har født sit Foster, svøber hun det ind i et Skind og hænger det op i et Træ, efterat hun har stukket et stykke Marv ind i dets Mund, hvorefter hun, som sædvanlig, gaer paa Jagt.”¹³

I denne dyriske vildskab adskiller de sig fra de øvrige thuliter, som ifølge Procopius meget mere ligner andre mennesker med tilbedelse af og ofringer herunder menneskeofringer til guder. Hermed er al romantik omkring skridfinner og tilværelsen i nord fjernet, og begrebet om en ‘bestisk’, det vil sige dyrisk, udskudsbefolkning var blevet skabt om folkene ved verdens yderste nordlige grænse. Centralt er, at deres adfærd er dyrisk, noget der bekræftes af, at de ikke bærer tøj, men ligesom dyrene kun dækker sig med skind, og

Fig. 4. Nomadiske lapper. – Schefferus 1971, s. 91.

Nomadic Saami.

at de som nomader ligesom dyrene ikke har en fast bolig. Kernen er her, at de lever af naturens produkter uden at tilføje den produktivt arbejde i form af at dyrke jorden, bygge sig en bolig eller bedrive håndværk, ja ikke engang opfostringen af deres børn tager de sig af. Skridfinnerne fik her en placering som monstrøse på kanten af det menneskelige, og denne placering skulle senere forfattere gentage.

Den gotiske historiker Jordanes nævner disse skridfinner, “screrefennae”, i sit værk om “Goternes oprindelse og gerninger” fra det 6. århundrede, og placerer dem på øen Scandza, som skulle adskille Germanien fra Skytien. Om screrefennaerne får vi kort at vide, at de ikke spiser korn, men udelukkende lever af kød og fugleæg, begge dele noget der findes i stor overflod i disse sumpe, hvor de lever.

I det 8. århundrede fulgte benediktinermunken og historikeren Paulus Diaconus (ca. 720-799), også kendt som Paulus Warnefridus, op i sin bog om “Longobardernes historie” med en beskrivelse af ‘scritobinerne’, et ord han bestemmer som barbarisk med betydningen ‘hoppe’.¹⁴ Paulus Diaconus skriver i indledningen af bogen, at: “Hos dem forsvinder sneen ikke engang om sommeren, og man har overhovedet vanskeligt ved at skelne dem fra vilde dyr i levevis; således lever de også alene af det rå kød af markens dyr, og af disses lådne skind tildanner de sig også klædninger. Deres navn kommer af det barbariske sprogs ord for at springe. Thi de indhenter de vilde dyr i spring ved

hjælp af et krumt træstykke, der med kunst er tildannet, så det ligner en bu. Hos dem findes et dyr, der ikke er hjorden meget uligt. Af dettes skind, tæt bevokset med hår som det var, har jeg set en klædning, således som de nævnte scritobiner bruger, efter hvad der berettes, og den var ligesom en tunika, lavet således at den kun nåede knæet.”¹⁵

Der synes således at være skabt et fast billede, at dette nordligste folk som dyriske liv i kraft af, at de får alle deres forsyninger fra jagten, ikke har et fast bosted, spiser kødet rå, går i skind, og at kvinderne agerer maskulint. Paulus Diaconus' tese er, at der nær nordpolen hele tiden opstod nye folk, der her udviklede et stort potentiale og efterfølgende som flodbølger skyllede ned over verden og hen over de andre folk. Sammen med naturkatastrofer brugte Gud disse folk til at teste og straffe menneskene. Men dette gjaldt dog ikke scritobinerne.

I slutningen af det 9. århundrede dukker scirdifinnerne op igen hos geografen fra Ravenna. Ud over det særvanlige om kvinder og kulde får vi her at vide, at de bor tæt på amazonerne, som på det tidspunkt var placeret i det nordøstlige Sibirien, måske bag den mur som Alexander den Store (356-323 f.Kr.) ifølge kristne fortællinger med Guds hjælp havde bygget for at holde de onde kræfter, der skulle falde over menneskeheden i forbindelse med dommedag, inde.

Ikke alle var bekendt med den lærde diskurs om skridfinnerne, så der var folk, der på baggrund af direkte kendskab til dem præsenterede dem helt anderledes. En sådan er handelsmanden Ottar eller Ohthere. Hans beretning til den engelske kong Alfred den Store (849-899) er medtaget i kong Alfreds oversættelse fra latin af Paulus Orosius' (ca. 385-420) "En Historie mod Hedningerne". Her fortæller Ottar, at han lever længst mod nord, og i dette meget øde land lever der hist og her i moseområderne finner. De lever af jagt om vinteren og fiskeri om sommeren. Intet bliver dyrket her, og der er kun spredte jægere, fiskere og fuglefængere, alle finner. Finnerne betaler skat til de oprindelige beboere i form af skind, fuglefjer, hvalknogler og reb af hval- og sælskind til skibene.¹⁶

Det kristne perspektiv

Med kristendommens spredning til Norden blev skridfinnerne i forlængelse af det dyriske også placeret i en egentlig kristen, det vil sige åndelig sammenhæng. Her blev opfattelsen af finnerne som troldmænd, måske i alliance med Djævelen, et nyt centralt negativt træk. Omkring 1300 sammenfattede Aegidius

Fig. 5. Havuhyrer. – Detalje fra Olafus Magnus: Carta Marina.

Sea monsters.

Romanus (ca. 1243-1316) det at være menneske i “Om den verdslige og åndelige magt i Thomas Aquinas’ tænkning”. Udgangspunktet var Thomas Aquinas’ (ca. 1225-1274) idé om, at mennesket var født frit, men ved synd kunne forfalde til den dyriske slavetilstand. Mennesket dyrker jorden og tilbereder sin animalske og vegetabiliske føde. Mennesket laver tøj for at dække sin nøgenhed i forhold til såvel vejret som andre mennesker. Mennesket har sprog og viden, hvorved det kan lære at leve i velordnede samfund.¹⁷ Det at leve dyrisk var et syndefald og derved de pågældendes egen skyld. Denne tænkning lå bag mange af middelalderens beskrivelser.

Adam af Bremen (ca. 1040-1081) nævner skridfinnerne forskellige steder i sit værk “Adam af Bremen om Menigheden i Norden”. De løber hurtigere end de vilde dyr, og deres hjem ligger i De Riphæiske Bjerge, ¹⁸ hvor der er sne hele året. De er så fortrolige med kulden, at de hverken bryder sig om hus eller tag. De spiser kødet fra de vilde dyr og klæder sig i deres skind. Senere skriver Adam, at kristendommen har spredt sig, men ikke til dem, der bor helt mod nord ved oceanets bredder. Folk her er stærke til trolderi og galdresange, og de roser sig med at vide besked om, hvad hvert enkelt menneske på jorden bestiller. Med besværgelser kan de mane havets uhyrer op på stranden, og de er så drevne i trolddom, at hvad man læser i “Skriften” om trolddom, er en smal sag for dem. Og i de vildeste bjergegne har kvinderne, ifølge hvad Adam har hørt, skæg.¹⁹ Mændene bor i skovene og lader sig sjældent se. Deres sprog består mere i at skære tænder end i at sige ord, og selv deres naboer har svært ved at forstå dem. De kan ikke leve uden sneens kulde. Der er mange vilde dyr i disse egne, og størstedelen af befolkningen lever alene af jagten på urokser, bøfler og rener. Om urokserne skriver Adam, at de lever under vandet.²⁰ Her er

den delvise umenneskeliggørelse igen baseret på det dyriske, deres nomadisme og kvindernes maskulinitet, og dertil kommer så på det mere åndelige plan, at de knapt har et menneskeligt sprog, og at de er troldfolk. Af Adams beretning fremgår det, at de kan reddes ved kristendommen, så de må ifølge ham alligevel være af Adams slægt, blot forfaldet til den yderste grænse for menneskelighed.

En længere beretning om finnerne og med fastholdelse af deres magiske evner finder man også i "Norges Historie", et manuskript fra omkring 1220, skrevet af en ukendt, formodentlig munk. Af et afsnit om finnerne fremgår det, at de lever i et øde landskab sammen med vilde dyr, hvis kød de spiser rå, og hvis skind de bruger som tøj. De er dygtige jægere, strejfer ensomme omkring og er nomader. Deres hjem består af skind, som de bærer på deres skuldre, når de flytter med deres kvinder og børn, og de rejser hurtigere end en fugl over snemarker og bjergskråninger ved hjælp af nogle glatte stænger af træ, som de sætter fast under fødderne, hvorefter de bliver trukket af rener. Hvor de slår sig ned er usikkert, for hele tiden er det mængden af vildt, der bestemmer deres jagtmarker. Og det dyriske suppleres med det åndelige: De er enormt ugudelige, djævelsk overtroiske og behersker magi. De påkalder djævelske ånder, når de skal forudsige fremtiden, og de kan magisk tiltrække ting fra fjerne egne og mirakuløst bringe skjulte skatte til syne langt væk fra dem selv. Den formodede munk giver derefter eksempler på galder, det vil sige trolddomssange i form af, at magikere kan vække en død kvinde til live, og at fiskere med magi kan løfte fisk ud af en kristen fiskers kurv, som stod inde i et hus, og over i deres egen båd.²¹

På en måde ligger der i disse beretninger fra den tidlige nordiske middelalder, at finnerne er i ledtog med Djævelen, hvad der i et kristent perspektiv må være værre end deres nomadiske eller dyriske liv, ligesom det bekræfter de monstrøse livsformers tilstedeværelse i den beboede verdens yderste periferi ved det ishav, som af nogle blev betragtet som Djævelens område, og yderligere var netop nomader særlig udsat for at blive ofre for Djævelen, da vandringerne førte til tab af troen.

I Saxo Grammaticus' (1150-1220) "Danmarks Krønike" nævnes skridfinnerne kort i fortalen, hvor de præsenteres som "... et Folkefærd af ivrige Jægere, som bruger en egen Slags Skridsko, paa hvilke de færdes omkring paa ellers utilgængelige Bjerge og naar, hvorhen de vil, ved sindigt at sno og dreje sig, thi der gives ikke nogen Klippe saa høj, at de ikke ved snildt at krydse sig frem kan naa op paa Toppen af den. Fra Dalbunden arbejder de sig nemlig i Bugtninger op ad Klipperne og styrer deres Løb med mange Svingninger saaledes, at de til sidst efter at have gjort mangfoldige sving naar den Top, de vil op paa. De plejer at sælge Dyrhuder til Nabofolkene."²²

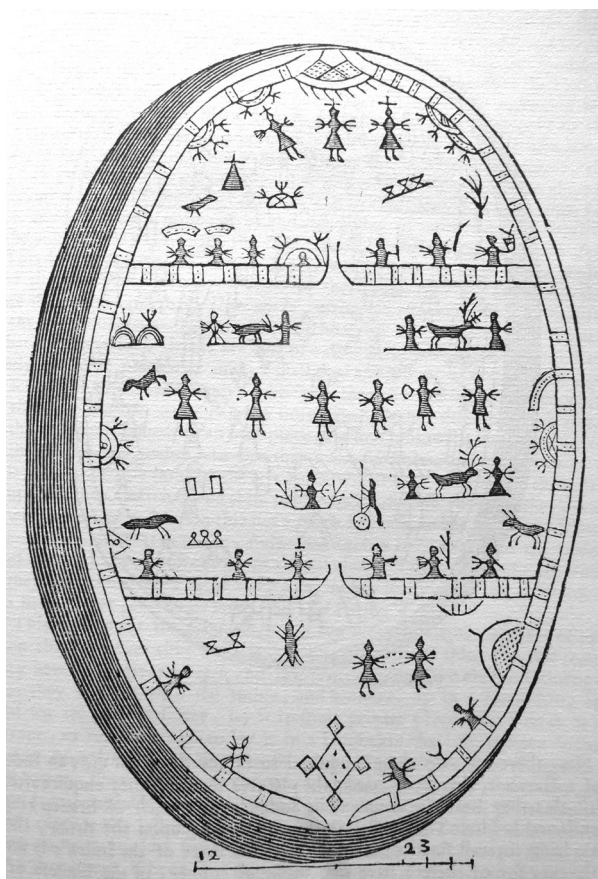

Fig. 6. Især trommen blev identificeret med lappernes trolddom. – Scheferus 1971, s. 51.

The drum was considered central to Saami sorcery.

Senere skriver Saxo, at finnerne er dygtigere end alle andre til at kaste med spyd og bruger store, brede pile i kamp. De lægger stor vægt på galder og er dygtige jægere.²³

I 1500-tallet var der flere intellektuelle, der beskrev finnerne. Den tyske teolog og kartograf Jakob Ziegler (1470/71-1549) udgav i 1532 som en del af værket "Som indeholder (beskrivelser af) Syrien, Palæstina ...", en længere beretning om samerne med detaljerede beskrivelser af deres kultur, herunder de ovennævnte trolddomskunster. Men i modsætning til de øvrige beskrivelser har Ziegler godt nok trolderiet med, men hans beretning er ikke slet så fordømmende som de tidligere.

Ziegler konstaterer, at landet kaldes Laponia af dem, der bor der, og at germanerne kalder dem lapper. Lapperne er små, men meget adrætte. De kæmper til fods med bue og pil og er fantastiske til at ramme. De træner deres børn på

den måde, at børnene ikke får mad, før de kan ramme et bestemt mål. Kvinder må ikke forlade teltet, når deres mænd er på jagt, og når manden kommer hjem, giver han konen den mængde kød, det passer ham, idet det er manden, der bestemmer over kødet. De har så enorme mængder af fisk, at de handler dem væk. Deres både er ikke lavet med søm, men er bundet sammen. Nogle af lapperne kan væve og brodere klæde, som de fletter guld og sølv ind i. Deres udveksling med andre sker uden kommunikation, fordi deres sprog er ukendt for andre. De har tæmmede hjorte, som de kalder rener, og dem kan man ikke ride på, men de kan trække en vogn eller en slæde meget hurtigt og meget langt. Lapperne er ikke kristne, selv om nogle af dem er blevet døbt, og de behersker magi – kan styre havet og sætte storme i gang, ligesom de kan sende pile på en fingers længde efter en fjende, der så vil dø i løbet af tre dage.²⁴ Ziegler slutter med, at mange af de ting, man ved om Lapland, kan være forkerte, for man kender ikke denne fjerne del af verden særlig godt.

Zieglers beskrivelser var ikke kun gætteri. I Rom var han sammen med religiøse ledere fra Norge og Sverige heriblandt ærkebiskop i Nidaros Erik Valkendorf (død 1522), der i Rom formulerede et kort skrift på latin om Finmark, som han kendte til fra sine visitatsrejser: “En kort og summarisk beskrivelse over Nidaros Diocese (stift) og særligt over den Del af denne, som kaldes Finmarken (»Findmarkia«), det yderste Landskab i Kristenheden mod Nord”. Valkendorf var formentlig i Finmarken i 1512, og han indleder med en beskrivelse af det rigelige fiskeri. Han skriver også, at folk bevæger sig rundt med hus, koner og børn. Pesten kendes ikke så langt mod nord, hvorfor folk bliver meget gamle, helt op til 150 år. Til gengæld hærger skørbug på grund af kulden og frossen mad og drikke. Befolkningen beskrives som små, 1½ alen, og de kaldes skrællinger. De er meget ukrigeriske, og selv 15 af dem vover ikke at nærme sig en kristen i kamp eller samtale. De bor i underjordiske huse, hvorfor man ikke kan fange dem, og endelig dyrker de forskellige guder. Øst for Finmarken er der et land, der kaldes Trenes, og det bebos af vilde mennesker, der i fornuft ikke adskiller sig meget fra aber, og som tilbeder forskellige guder. De kender ikke til huse, men bor i telte og skifter hele tiden bosted efter, hvor der er vildt. De lever af kødet fra dyrene og klæder sig i deres skind. Mange både mænd og kvinder i Finmarken siger, at de selv mod deres vilje ser de døde vise sig som genopstandne, og at dette er sandt, kan man se på deres følelsesmæssige reaktioner herpå. Folk, der er døde på havet eller langt væk, viser sig for de levende, før det er blevet kendt, at de er døde. Valkendorf har hørt dette fra mange forskellige mennesker, men han tror ikke rigtig på det. Endelig er der en række forhold, Valkendorf ikke finder det passende at berette om for ikke at vække anstød hos paven.²⁵

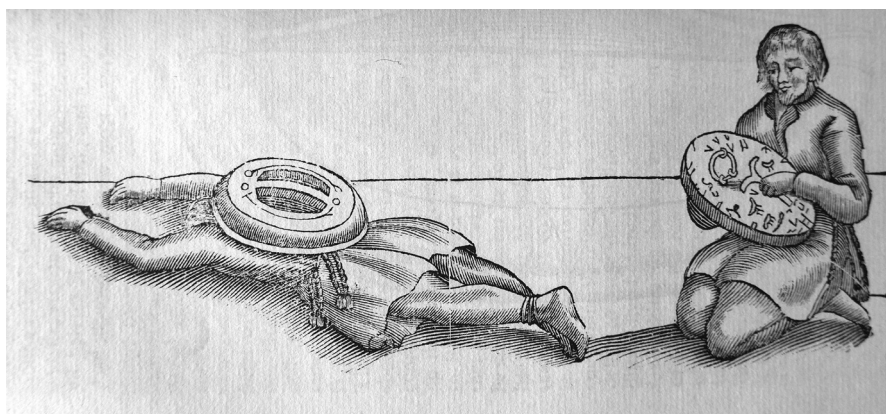

Fig. 7. Shaman i trance. – Schefferus 1971, s. 56.

Shaman in trance.

Der var således rigeligt med skriftlige kilder til at hente viden om finnerne i, og det gjorde Olaus Magnus (1490-1557), der i 1539 formede sit “Carta Marina”, der blandt andet viser hele det nordlige Norge med Finmark, Skridfinland og Vest- og Østlapland. Her ser man finner, både mænd og kvinder, på ski og på jagt og med rener som både ridedyr og trækdyr, det sidste foran både pulken (slæden) og en egentlig vogn. Okserne i form af hvalrosser er med og fremstilles af Olaus som kæmpe havuhyrer. Hans beskrivelse af lapperne synes en række steder næsten ordret at være en gengivelse af henholdsvis Saxos og Zieglers beskrivelser. Om trolddomskunsten skriver han, at de på et øjeblik kan kontakte personer over store afstande, ja, at andre brugte dem til at kontakte fjerne mennesker mod betaling i form af en gave. Selv genstande kunne de overføre over disse store afstande. De kunne også lave nogle troldkugler af bly, som de kunne træffe en modstander med på en hvilken som helst afstand, hvorefter den pågældende døde i løbet af tre dage. Dertil følger Olaus nogle observationer, han måske selv har gjort, nemlig at de binder glatte træbenskiner, der er bøjede som en bue, på fødderne. Ved hjælp af en stav, som de med hånden fører op, ned og til siden, farer de uhindret hen over de højeste snefjelde. Med dette redskab færdes skridfinnerne over de højeste fjelde og dybeste dale, men kun om vinteren, for selv om der er sne om sommeren, er den så blød, at skinnerne synker ned.²⁶ Det fremgår også af Olaus’ beskrivelse i modsætning til Zieglers, at kvinderne deltog i jagten på lige fod med mændene, men at det var mændene, der bestemte over byttet.

Det negative billede af lapperne som troldmænd blev i 1600-tallet en del af storpolitikken, idet Gustav II Adolfs (1594-1632) bemærkelsesværdige sejr

Fig. 8. Lapland ifølge Olaus Magnus: Carta Marina.

Lapland according to Olaus Magnus: Carta Marina.

i Europa ifølge den katolske propaganda skyldtes, at de hedenske svenskere benyttede de lappiske troldmænds djævelske hekseri. Dette førte til, at uppsala-professoren Johannes Schefferus (1621-1679) i 1673 udgav en monografi om lapperne, "Lapponia", som skulle imødegå den katolske propaganda. Schefferus samlede materiale fra tidligere tekster, fra samlinger og fra indberetninger fra embedsmænd i Lapland, og hans latinske værk blev hurtigt oversat til de europæiske hovedsprog. Schefferus beskriver lapperne som små og slanke på grund af kulden og sorte i huden af røgen i deres boliger, og alligevel er kvinderne meget smukke. Kulden gør dem feje, og de kan ikke bruges til soldater. De har ikke været med de svenske hære som magikere, da de dels ikke kan tåle varmen, dels vil dø af den kost med salt og kogt kød, man får i de sydligere egne.²⁷ Med det på plads, kunne Schefferus så fortsætte med de kendte negative træk ved lapperne. De var ifølge Schefferus mistænksomme, hævnerrige, begærlige og svindelagtige, det sidste noget der skyldes, at de selv er blevet snydt af andre. De er promiskuøse,²⁸ men da mange af kvinderne var golde, kom der ikke uægte børn ud af det. På den gode side er, at de ikke stjæler, er mere trofaste i ægteskabet end de kristne, er gavmilde over for fattige, gæstfrie mod fremmede, renlige og dygtige håndværkere til at lave deres redskaber, nogle af dem endog meget kunstnerisk. Og da svenskerne sætter ind med skoler og kirker, hvor der prædikes på lokale sprog, er resultatet, at lapperne bliver ydmyge og ægte kristne. Hedenskaben hersker stadig blandt dem, blandt andet fordi deres kristne præster går mere op i at berige sig selv end i at formidle den sande tro. Derfor blandes kristendom og hedenskab i deres tro. Denne hedenskab samt lappernes magiske ceremonier udgør kernen i Schefferus' bog og er langt det længste afsnit. Schefferus bekræfter deres magi og tolker den på den måde, at

disse evner skyldes, at de er besat af djævelen, og i dette er der tre niveauer, hvor den tredje er den, der sætter dem i stand til alt det, der er nævnt ovenfor, bortset fra det med at de kan skyde magiske blykugler efter folk og dræbe dem på alle afstande. Herved kan Schefferus afvise, at de lappiske magikere har kunnet sidde hjemme i kulden og derfra hjælpe svenskerne til deres sejr. Schefferus viser så, at denne idé beror på en fejloversættelse hos Ziegler af et udtryk for, at folk dør pludseligt.²⁹ Ellers er Schefferus' beskrivelse af dagligliv, ceremonier, redskaber osv. meget neutral, så lapperne her fremstår som andre folk, der er underkastet kongen og missionen. I disse beskrivelser er der intet dyrisk ved disse mennesker, som kun er specielle i kraft af deres nomadisme, som Schefferus ej heller fordømmer. Dog støtter han de krav om bofasthed, som den svenske konge har udstedt.

I middelalderens og renæssancens fremstilling fastholdes således i begyndelsen de tidligere negative eller dyriske egenskaber som nomadisme, kødspiseri og kvindernes maskulinitet, og hertil føjes magiske evner af stadig større styrke. Det er helt klart på dette felt, deres udstødelse får det stærkeste udtryk, da dette i denne periode betyder noget mere end det dyriske i deres levevis. Redningen for sjælels forfald var dog mulig ved den sande tro, så de regnes som mennesker af Adams slægt.

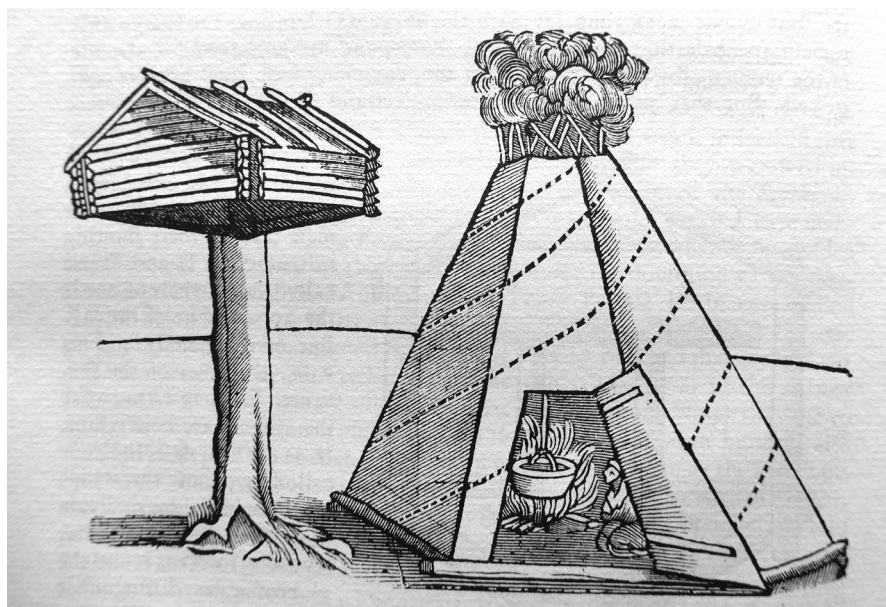

Fig. 9. Telt og förrådskammer. – Schefferus 1971, s. 86.

Tent and storeroom.

Oplysningstidens filosofiske perspektiv

Med oplysningstiden skiftede perspektivet på forskelle fra den kristne opfattelse af grader af forfald til grader af udvikling i verdslige kategorier, som var bestemt af ydre fremtrædelsesformer, og en af de første til at tænke menneskeheden opdelt i racer var den vidt berejste franske læge, François Bernier (1620-1688), hvis lægeuddannelse var et kort tremåneders kursus i Montpellier, der gav lægetitlen under forudsætning af, at han ikke praktiserede i Frankrig. I "Journal des sçavans" fra 1684 og under titlen "Nouvelle division de la terre par les différentes espèces ou races qui l'habitent" publicerede Bernier sine overvejelser. Med henvisning til erfaringerne fra sine mange rejser foreslår han, at man opdeler menneskene på en ny måde. Der er så store forskelle på mennesker, at en rejsende næsten altid kan se, hvor en person kommer fra. Den første gruppe består af folk i Europa, Nordafrika, Mellemøsten og en stor del af Asien samt Amerika. Her skyldes forskel i hudfarve primært, at folk er solbrunet forskelligt. Den anden gruppe er de sorte syd for Sahara. Deres sorte farve skyldes ikke solen, for selv om de kommer til kolde lande, vil deres efterkommere forblive sorte, indtil de gifter sig med en hvid kvinde. Den tredje gruppe lever i Syd-, Øst- og Centralasien. De er hvide, har brede skuldre og flade ansigter, en smal bred næse, små griseagtige øjne og kun ringe skægvekst. Efter disse tre "hovedracer" tilføjer Bernier dem, der bor i de mest perifere egne mod nord og syd. Berniers fjerde gruppe er lapperne. De er nogle små forkrøblede væsner med tykke ben, brede skuldre, kort hals og et meget langt ansigt. De er meget grimme og minder om en bjørn, og med det sidste henviser Bernier måske til en idé om, at disse folk kunne stamme fra hybride forhold med bjørne,³⁰ den traditionelle kristne opfattelse af monstres hybride herkomst. Bernier har kun set to af den slags i levende live, men ud fra billeder, han har set, og mange mennesker han har talt med, kan han konstatere, at de kun er usle dyr. Og endelig som en mulig femte race nævner Bernier de sorte ved Kap det Gode Håb, som muligvis er forskellige fra de øvrige sorte afrikanere.

Hermed blev både lapperne og hottentotterne lige fra begyndelsen egentlige racer uden for og under de hvide, de sorte og de gule. Men der var i oplysningstiden også elementer af den ædle vilde i beskrivelserne. I 1743 kunne retsnotar Arwid Ehrenmalm (1720-1745) efter en rejse i Lapland i 1741 meddele, at lapperne havde de samme kropslige og åndelige evner som andre, men at de blot ikke var i stand til at udnytte dem,³¹ og den svenske præst og missionær i Lapland Pehr Högström (1714-1784) kunne i 1746 meddele, at lapperne betragtede de steder, andre foragter, som deres dejligste opholdssteder, og at de mellem bjerg og sten fandt dejligere hjemsteder end alle jorderigets konger i

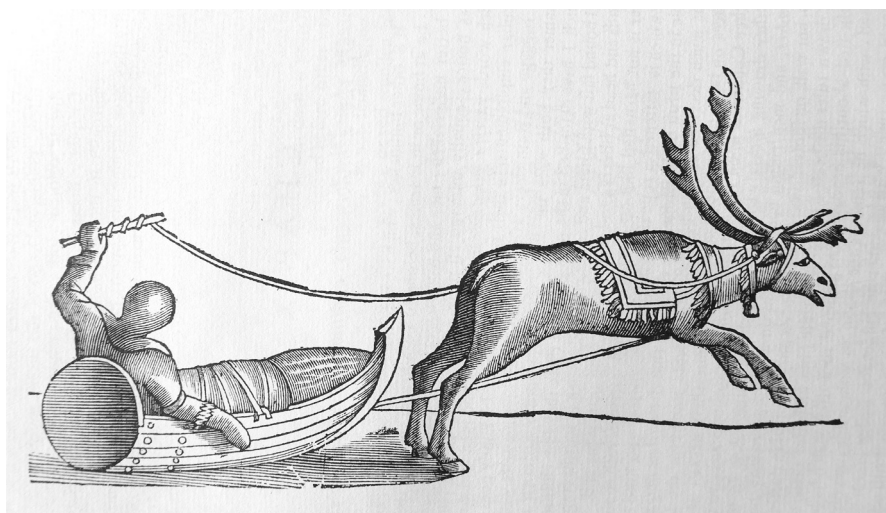

Fig. 10. Kørsel med pulk. – Schefferus 1673/1971, s. 106.

Travelling by pulka.

deres prægtige slotte.³² Og i 1780'erne blev to unge samiske piger præsenteret i England, hvor man forundrede sig over deres fine dannelse.

Helt anderledes var synet på lapperne sydligere i Europa. Hos Voltaire (1694-1778), der behandlede racespørgsmålet i første bind af sin "Essai sur les mœurs et l'esprit des nations" fra 1745, var der ud over disse fem racer kun albinoerne som yderligere en distinkt race, idet han havde set nogle afrikanske albinoer på et marked. Her fremstilles lapperne ("lapons") som værende af samme størrelse som albinoerne fra Afrika. Ligesom samojederne og andre folk i det nordlige Sibirien og på Kamtjatka er de endnu mere tilbagestående end dem i Amerika.³³ Voltaire viser ikke noget specielt kendskab til samerne, og meget tyder på, at han ud over albinoerne blot videreførte Bernies opdeling. Det radikale hos Voltaire er hans udsagn om, at menneskeracerne stik imod den kristne opfattelse ikke har en fælles afstamning. Mønstrene tilskrev han hybrider, blandinger af mennesker og dyr.

I løbet af 1800-tallet forsvandt finnerne fra den internationale intellektuelle scene som ikoniske, men deres negative status var dog ikke glemt og fik en kort genoplivning i 1870'erne. Den kendte franske biolog Armand de Quatrefages de Bréau (1810-1892) var på grund af krigen mod tyskerne i 1870 blevet enormt prøjserfjendtlig, og allerede i 1871 havde han fundet en videnskabelig forklaring på det tyske barbari, som han publicerede i "La race prussienne": prøjserne var ikke tyskere, men finno-slaver.³⁴ Og her i Norden var finnerne

heller ikke populære. I 1783 tog den lærde norsk-danske historiker Gerhard Schønning (1722-1780) på det skarpeste afstand fra, at vi og finnerne på nogen måde skulle have fælles forfædre.³⁵

Romantikens kulturhistoriske perspektiv

Med romantikkens tænkning i kulturer som organiske helheder, hvor sprog, geografi, religion, historie osv. udgjorde en sammenhængende helhed, måtte kulturforandringer betragtes som konsekvens af folkevandringer. Dette gav den mulighed, at der kunne have boet finner i Danmark, uden at vi derved var deres efterkommere. Tvært imod måtte vore forfædre eller nogle andre folk før dem have fortrængt finnerne fra det danske område. Spørgsmålet var, hvilket folk der havde levet her som vilde i den nyopdagede stenalder, og hvad der var blevet af dem.

Et første bud kom fra romantikkens centrale kulturvidenskab, sproghistorien, og her skulle det vise sig, at finnerne havde været her før os, og at vor – i romantikkens sprog, folkestamme – senere var indvandret og havde fortrængt lapperne. Denne opfattelse blev fremlagt af sprogforskeren Rasmus Rask (1787-1832). Til Videnskabernes Selskab havde han i 1814 indsendt en afhandling, "Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse", som vandt selskabets guldmedalje og blev udgivet i 1818. Med sproghistorien havde man nået store resultater i form af fastlæggelse af historiske sammenhænge, idet sprog og folk blev betragtet som uadskillelige enheder. I 1786 havde den britiske filolog William Jones (1746-1794) påvist en sammenhæng mellem græsk, latin, sanskrit samt keltisk og gotisk, og sådanne sammenhænge måtte bygge på en fælles oprindelse. Det er dette arbejde, Rasmus Rask fortsætter i sin afhandling, hvor han viser, at de nordiske sprog er beslægtet med græsk og latin. Her konstaterer Rask også, at finsk og lappisk er samme sprog, og at lapper og finner tidligere var et og samme folk. Rask mener, at "De allerældste Indbyggere, som de [vore forfædre] forefandt, vare alle af den finniske Folkeklasse".³⁶ De levede i mindre stammer og kendes som blandt andet trolde, jætter, dværge og kvener, og det er dem, der omtales i sagaerne, hvormed Rask kan henviser til historiske kilder, som det var almindeligt forud for Thomsens opdagelse af en tid forud for de skriftlige kilder. Efter finnerne kom ifølge Rask goterne, som fortrængte finnerne til de nordligste områder. At finnerne havde været i Danmark kunne ifølge Rask aflæses af forskellige stednavne, der ikke udsprang af den germaniske sprogstamme. Læsø er oprindeligt Ægirs eller Hlers ø, og han var en jätte, der levede samtidig med Odin. Samsø er tilsvarende Samernes ø, idet "same" er lapperens betegnelse for sig selv, og Ven er det finske ord for fjord. Andre

stednavne af finsk oprindelse er Falster, Fyn og Lejre og i Sverige Trollhättan, hvor 'hättan' betyder vandfald – altså troldevandfaldet, hvor trolde er betegnelsen for lapperne.³⁷ Her fremsættes således den forståelse af de gamle folkesagn, at de faktisk med deres kategorier af trolde, jætter osv. er historiske kilder, der henviser til konkrete folk, som vores folkestamme har fortrængt i deres kamp.

Finnerne skulle i denne periode også blive sat ind i menneskehedens historie. Det var i begyndelsen af det 19. århundrede stadig vanskeligere at holde udviklingen inden for de 6.000 år, som skulle være den tid, der var mellem skabelse og dommedag. Især fundet af rester af uddøde dyr voldte problemer, og for at løse dette problem havde den franske anatom Jean Cuvier (1769-1832) fremsat den teori, at der havde været mange skabelser forud for den, hvor mennesket var blevet skabt. Hver af disse tidlige skabelser var blevet destrueret af lokale oversvømmelser, men enkelte gange var det lykkedes for nogle dyr at slippe levende over på et kontinent, hvor der ikke samtidig var oversvømmelse. Derfor fandt man knogler af uddøde dyr sammen med knogler af stadig eksisterende dyr. Dette gjaldt også asiater og afrikanere. De var rester af en tidligere skabelse, som var sluppet væk fra oversvømmelserne og derved havde levet videre. Den bibelske skabelse for ca. 6.000 år siden gjaldt således kun den hvide mand. Denne teori synes lapmarksmissionæren Petrus Læstadius (1802-1841) at have kendt til, for i sin "Fortsättning av Journalen över Missions-Resor i Lappmarken" fra 1833 bruger han denne teori på lapperne, finnerne og måske grønlænderne, som han bestemmer som en ældre befolkning end den, der stammer fra arken. Og Læstadius fortsætter med, at finnerne eller lapperne, som er en gren af finnerne, har været i hele Skandinavien. Herfra blev de langsomt fortrængt af göterne, og denne proces har været så langsom, at den, i modsætning til hvad andre påstår, ikke kan have sat sig som fortælling hos lapperne, så deres sagn omhandler ikke denne proces, men er i stedet udtryk for naturkræfterne.³⁸

Ideen om, at finnerne havde været det oprindelige nordiske folk, blev støttet i et stort anlagt studium af de tidligste skandinaviske folk af den svenske zoolog og arkæolog, leder af det Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm, Sven Nilsson (1787-1883), i værket "Skandinaviska Nordens Ur-invånare", der udkom i fire hæfter mellem 1838 og 1843. Nilssons tilgang til bestemmelse af de oprindelige mennesker i Norden byggede på fire undersøgelser, en undersøgelse af stenredskaberne, en undersøgelse af kranier, en undersøgelse af gravkamre og bygningsformer og endelig en undersøgelse af jætter, dværge, trolde osv. samt relationen mellem folk på forskelligt dannelsesniveau. Denne bog blev så kendt, at den i 1868 blev udgivet i en revideret form på engelsk med indledning af den store engelske evolutionist, John Lubbock (1834-1913). Men her skal vi se på den oprindelige svenske udgave.

En gennemgang af stenredskaber i både historiske og etnografiske museer i hele Europa viser ifølge Nilssons undersøgelse, at alle folk på dette dannelsesniveau var nogenlunde ens. Stenredskaber kan derfor ikke stå alene i bestemmelsen af de oprindelige beboere i Skandinavien, men kun fortælle os, at disse beboere stod på samme dannelsesniveau som de nutidige vilde i Grønland, New Zealand med flere. Men sammen med disse redskaber er der fundet kranier, som langt bedre kan bruges til bestemmelse af de oprindelige skandinavers herkomst. Nilssons sammenligning af kranier fra fortiden med kranier fra lapper viser, at der er al mulig grund til at antage, at det var lapper, der oprindeligt beboede Skandinavien og fremstillede redskaberne af sten og ben. De rester, der endnu findes af dette folk, lever spredt i jordens nordlige egne, og Nilsson kan konstatere, at Sveriges ældste beboere tilhørte den mongolske race, og at de ved Sveriges sydlige kyster levede i lighed med de nuværende grønlændere. Og dertil føjer han så, at deres område har omfattet Danmark, Nordtyskland, England og måske dele af Frankrig.³⁹

Nilsson fortsætter med at vise, at de tidligste bygninger er identiske med de eskimoiske vinterhuse og meget forskellige fra de gotiske eller nogen anden kaukasisk races huse. Det samme gælder nogle begravelseskikker.⁴⁰ Disse stenhuse og stengrave udspringer ifølge Nilsson af, at mennesket oprindeligt har boet i huler og videreført dette i form af stenhuse, da der blev for mange mennesker til, at der var huler nok.

Nilsson kommer dermed til det fjerde led i sin bestemmelse af lapperne som det oprindelige folk i Skandinavien, myter og folkesagn. Her er han tydeligt inspireret af Rasmus Rask, idet han finder, at mødet mellem goterne (nutidens befolkningers forfædre) og de helt anderledes folk må have sat sig dybe spor i den kollektive hukommelse i form af fortællinger om helt anderledes folk, og at det er det, vi ser i fortællingerne om kampene mod dværge, jætter, alfer og trolde, hvor dværgene og puslingerne skulle henvises til mennesker, der har tilhørt samme stamme som nutidens lapper. I Olav Tryggvasons saga og flere andre steder fremstilles finnerne som troldmænd, andre steder fremstilles de som dværge. Sammenfattende fremstilles dværgene som små, grimme og med stor mund. De boede i "gammar" (sametelte) eller i bjergenes ødemarker. De var tyvagtige, kunstnerisk dygtige og frem for alt i stand til at hekse og lægge magiske egenskaber ind i deres arbejder. En indsigelse mod påstanden om identitet mellem lapper og dværge har været, at rener aldrig omtales i de gamle fortællinger om dværgene, men dette forklarer Nilsson med, at rensdyrnomadismen er et meget sent fænomen, som først er opstået nogle hundrede år efter den kristne tidsregnings begyndelse. Dette kan blandt andet ses af, at hverken Procopius eller Paulus Warnefridus omtaler renerne. Og yderligere et bevis på

Fig. 11. Same på jagt på rensdyr. – Olaus Magnus: Carta Marina.

Saami hunting reindeer.

lapperne som de oprindelige folk i Skandinavien er, at mange lappiske ord er indgået i svensk og dansk, som Rasmus Rask har vist.⁴¹

I kapitel fire, som Nilsson måske har betragtet som det sidste, sammenfatter han sin bevisførelse i ni punkter: 1) Lapperne er små, grimme og med bred mund og korte ben, præcist som dværge og bjergpuslinger fremstilles; 2) den lappiske klædedragt er lig med den, bjergpuslingerne tilskrives; 3) lapperne taler dårligt norsk; 4) både lapper og dværge er feje, 5) snu, listige, bedrageriske og tyvagtige og 6) dygtige og kunstfærdige til håndværk; 7) lapperne er glade for og samler sølv, som de gemmer i bjergene,⁴² og dværgene er ligeledes kendt for at være rige på sølv; 8) både dværge og lapper tilskrives at kunne hekse; 9) de omkringboende göter foragter lapperne og gifter sig ikke med dem, og lapperne gifter sig kun internt; det samme gælder bjergpuslingerne. Og efter denne overbevisende argumentation fortsætter Nilsson med at bevise, at göterne eller generelt vore egne forfædre aldrig brugte sten. Selv i Tacitus' beskrivelse af germanerne omtales ingen stenredskaber eller -våben, men kun redskaber af jern. Det eneste folk, Tacitus omtaler, der var så fattigt, at det ikke havde jern, var "fenni", finnerne eller lapperne. De brugte ben som pilespidser, noget lapperne stadig gjorde for et århundrede siden (altså i 1700-tallet). Da vore forfædre kom til Skandinavien, medbragte de jern, så stenredskaberne må stamme fra den tid, lapperne herskede i området. Og det, at dværgene gjorde deres redskaber magiske, ser man stadig spor af i folketroen i form af, at man tildeler f.eks. tordensten og alfepile magiske egenskaber og generelt bruger sten som amuletter.

Fig. 12. Same laver en sølvtråd. – Schefferus 1673/1971, s. 104.

Saami making silver wire.

Men ikke kun lapperne levede i Norden dengang. Nilsson mener, at jætter, trolde og alfer er andre folk end lapperne, og at fortællingerne om kampene mellem aserne og jætterne og lignende folkesagn er fortællinger om disse kampe mellem de indtrængende folk og lapper og andre folk, hvoraf en del blev udryddet fra de skandinaviske lande.⁴³

I et foredrag på Skandinaviske Naturforskernes tredje møde i Stockholm i juli 1842 sammenfatter Nilsson sine betragtninger i form af ovennævnte konklusioner, og herefter bad han den højt anerkendte professor i anatomi Anders Retzius (1796-1860) om at bidrage. Retzius' foredrag "Om Formen af Nordboernes Cranier" blev internationalt berømt og oversat til mange sprog, fordi Retzius her formulerede den systematik, der i lang tid fremover blev

anvendt til bestemmelse af de enkelte folk ud fra en kombination af forskellige målbare faktorer, hvor især adskillelsen af langskallede og kortskallede racer blev alment anerkendt.

På opfordring af Nilsson ser Anders Retzius på en række kranier, som han finder repræsentative for den ublandende svensker og sammenligner disse med tilsvarende slaviske, finske og lappiske kranier. Problemet er for Retzius, at man har samlet folk med meget forskelligt formede kranier og kæbepartier i samme kategori som f.eks. lapperne, der har korte kranier og små kæber og grønlanderne, der har smalle hoveder og brede kæber. I stedet må man opdele verdens folk i de langskallede og kortskallede, og disse deles så igen hver især i dem med fremspringende kæbeparti og dem uden dette. Skandinaver er her langskallede og uden fremspringende kæbeparti, mens finner og samer er kortskallede uden fremspringende kæbeparti. Det er denne opdeling og den efterfølgende fremstilling af målemetoden, der bliver verdensberømt.

Målingerne af de svenske kranier bekræfter ifølge Retzius den fremstilling, Nilsson har givet i sit skrift, og en undersøgelse af kranier fra middelalderen

Fig. 13. Retzius måler en same. – Friedrich Schiller: Kopf, Schädel und Rassenkunde.

Retzius measuring a Saami.

viser, at kranieformen ikke ændrer sig gennem tiden. Slaviske og finske kranier undersøges også, og Retzius finder forskel på lapperne og finnernes kranier. At de begge kaldes finner skyldes, at nordmændene overførte deres betegnelse af lapperne som finner på de nyankomne finske finner, som Retzius mener, er den sidste rest af de engang så mægtige skytere, som af germanere og slavere er blevet fortrængt til disse nordlige egne. Lapperne synes altid at have boet i Norden, hvad der fremgår af Tacitus' og senere beskrivelser. Så langt tilbage, der er kilder, har de altid stået på et lavt kulturniveau, aldrig haft agerbrug og altid været ukrigeriske og eftergivende over for andre nationer, som har erobret deres lande. Og derefter bekræfter Retzius Nilssons analyse, at lapperne har beboet hele Norden, ligesom også han henviser til Rask, hvad angår lapper i Danmark.⁴⁴

I Danmark fik Nilsson støtte af historikeren professor Carl Ferdinand Allen (1811-1871), der i 1840 udgav sin "Håndbog i Fædrelandets Historie : med stadigt henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling". Allen synes stærkt inspireret af Sven Nilssons første hæfter om det skandinaviske Nordens urindvånere og var som Nilsson på dette tidspunkt et produkt af romantikkens opfattelse af folk og kulturer som organiske helheder og historien som et specifikt forløb gennem grader af dannelse. Af Allens historie fremgik det, at forud for de gotiske folkestammers ankomst: "... havde Finner og maaskee Celter, to af Europas ældste og største Folkefærd, der ligeledes vare vandrede fra Østen mod Vesten, sat sig fast i disse Lande. Over Finland og den botniske Bugt drog finnerne ind i Sverrig og Norge, drivende foran sig og splittende til forskellige Sider en anden finsk Folkestamme, hvis Levninger ere de Lapper, som nu findes i de nordligste Egne af Sverrig og Norge."⁴⁵ Senere kom goterne og fortrængte disse finner og måske også kelterne, og det er disse kampe, der også ifølge Allen refereres til i sagnene om kampene mellem aser og jætter, hvori nævnes de "lumske og svigefulde Dværge, med hvilke Navne Finner og Lapper betegnes".⁴⁶ Allen går videre og beskriver finnerne: "Finnerne stode paa et lavt Trin af Dannelse; de kjendte ikke Agerdyrkning, næppe Qvægavl; men deres Hovedbeskjæftigelse, Jagt og Fiskeri, skaffede dem rigelig Næring i de store Skove, der vare fulde af Vildt, og i de fiskerige Fjorde og Indsøer, hvilke den Gang fandtes i langt større Mængde end nu. ... Deres Vaaben og Jagtredskaber vare simple og forfærdigede af Steen, deres Klædninger Dyrehuder og deres Boliger Træ- og Jordhytter, opførte efter Øieblikkets Fornødenhed. Alligevel maa det have været et tappert og kraftigt Folk, siden de seirende Goter afmale Kampen, der endtes med Finnernes Undertrykkelse, med saa stærke Farver og frygtelige Billeder."⁴⁷

Fig. 14. Samefamilie fra omkring 1900, lige sådan som Hagenbeck ønskede at udstille dem.

Saami family around 1900, just as Hagenbeck wished to portray them.

Allens bog fik stor betydning, da den fungerede som lærebog i historie helt frem til 1917. Og hans og Nilssons synspunkt fik yderligere stærk tilslutning af det 19. århundredes vigtigste norske og svenske historikere, nordmanden Peter Andreas Munch (1810-1863) og svenskeren Erik Gustaf Geijer (1783-1847) og en række andre forskere, men her blev Danmark ikke direkte indblandet, da lapperne blev set som kommende fra øst til den skandinaviske halvø.⁴⁸

Få år efter Nilssons og Allens historier blev der gjort markant op med påstanden og finnerne som det oprindelige folk i Danmark. Nok havde de været vilde i stenalderen, men ikke så vilde. Opgøret blev foretaget af arkæologen Jens Jacob Asmussen *Worsaae* (1821-1885) i hans kongeligt bestilte "Danmarks Oldtid – oplyst ved Oldsager og Gravhöie" fra 1843. *Worsaae* citerer her Tacitus for de negative og kun de negative ting, der er at sige om finnerne: de "... vare forfærdelig vilde og fattige. De havde hverken Vaaben, Heste eller Huse. De spiste Urter, klædte sig i Dyrehuder og toge deres Leie paa den bare Jord. De satte ene Lid til deres Pile, som de, af Mangel paa Jern, gave en Spids af Been. Selv deres Børn havde intet Tilflugtssted mod Uveir og Regnskyl; de bleve kun tildækkede med Fletninger af Grene."⁴⁹ *Worsaae's* videnskabelige argumenter for at afvise finnerne som de tidligste beboere af fædrelandet var i første omgang i

overensstemmelse med Nilssons argument om, at stenredskaber på det tidligste kulturtrin var et universelt fænomen, hvorfor tilstedeværelsen af stenredskaber ikke kan vise, hvilke folk de stammer fra. Dertil kommer ifølge Worsaae, at dysser og jættestuer ikke findes, hvor finnerne er nu, og det er usandsynligt, at finnerne skulle have ophørt med deres gravskikke, da de blev trængt tilbage af nye folkestammer. Ja netop i de nordlige fjeldområder ville de jo have langt bedre mulighed for at fortsætte denne skik end i Danmark.⁵⁰ Alt i alt var finnerne et nomadisk folk, der ikke har efterladt sig spor i de sydlige egne af den skandinaviske halvø, og beboerne her befandt sig allerede i stenalderen på et højere kulturtrin end finnerne i kraft af, at de havde faste bosteder. Ellers gav det ingen mening at bygge dysser. Worsaae åbner dog for, at der kan have strejft enkelte finner rundt i Danmark dengang, men Danmarks indbyggere i stenalderen var ikke finner.⁵¹

Med de fremvoksende racestudier blev den almindelige holdning til den lappiske race, at den var barnlig, doven, beskidt, fysisk og mentalt retarderet, styret af instinkter og uden evne til at udvikle sig.⁵² Hermed blev Nilssons teori også tilbagevist, for så stupide folk ville ikke have evnen til at bygge dysserne.

I den forbindelse er det ikke underligt, at Worsaaes holdning til finnerne langt senere blev støttet af Nationalmuseets leder, Sophus Müller (1846-1934) i hans populærvidenskabelige værk om den danske oldtid, "Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi – almenfattelig fremstillet" fra 1897. Her skriver Müller, at det, "at Stenalderens Folk vare Finner og Lapper, som ved Bronzealderens Begyndelse bleve trængte tilbage imod Nord... er for længst blevet modbevist fra archæologisk Side, og denne Anskuelse synes nu at være fuldstændig opgivet ... denne primitive Kultur ... er fuldstændig forskjellig fra den nordiske Stenalder, hvorimod den staaer i Slægtskabsforhold til visse Grupper i det nordlige Rusland."⁵³ Antropologiske undersøgelser viser ifølge Müller, at stenalderens folk var "langhovede" (hvad der på det tidspunkt karakteriserede høj intelligens og civilisation), og det er lapperne ikke – altså stik modsat Nilssons påvisning af ligheden. Dertil kommer, at de "korthovedede" folk ikke kunne være de nuværende lappers forfædre, om end de må henregnes til samme folkegruppe som dem. Meget tyder på, at der siden stenalderen ikke er sket nye indvandring til Norden, der har erstattet den bestående befolkning, og hvis der har været indvandring, er der sket en fredelig blanding af indvandrerne og de lokale i en langsom proces over lang tid. Og hermed er afvisningen af lapperens tilstedeværelse blevet endnu vigtigere, for konsekvensen af Müllers evolutionære tilgang var, at vi skulle stamme fra finnerne. Så til beroligelse for den danske befolkning kunne professor Carl Wesenberg-Lund (1867-1955), der var specialist i hvirvelløse ferskvandsdyr

levevis, i "Salmonsens Konversations Leksikon" bind VIII, side 105 i 1919 skrive: "Da det ogsaa er beviseligt, at Lapperne paa den skandinaviske Halvø ikke nogensinde har boet væsentlig sydligere, end de nu gør, vil der altsaa ikke mere, som i tidligere Tid kunne tænkes paa "F. [finner] og Lapper" som de nordiske Landes Urbeboere." Det interessante ved de sidste eksempler er ikke, at de måske er korrekte, men at det er nødvendigt at pointere, at vi ikke har været finner, og at der aldrig har boet finner i det område, der nu er Danmark. Finnerne spøjte således stadig som vilde i videnskaben i slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede.⁵⁴

Dette blev bekræftet af et nyt fænomen i Europa. I 1874 udvidede dyreimportør Carl Hagenbeck (1844-1913) sin udstilling af rener med en gruppe lapper, oven i købet ægte "bjerglapper", som i hans zoologiske have skulle vise deres dagligliv med rener, redskaber, slæder og telte. Hagenbeck beskrev dem i den forbindelse som små, uskønne med smudsig gul hud, rundt hoved bevokset med stride, sorte hår, skrå øjne og en lille, flad næse.⁵⁵ Denne "antropologisk-zoologiske udstilling" blev så stor en succes, at disse lapper efter Hamburg blev vist frem i blandt andet Berlin, Bruxelles og Paris og blev begyndelsen på en storstilet import af eksotiske folk til zoologiske haver og andre forlystelsesetablissemeter i hele Europa og i USA.⁵⁶ Disse fremvisninger varede helt til 1934, og den sidste udstilling foregik i Aarhus zoologiske have, hvor man til lejligheden havde plantet graner, så det hele så naturligt ud.⁵⁷

Denne folkeoplysende underholdning blev fulgt op af videnskaben. Selv om der var en del mennesker, der viste respekt for samerne, indgik de i Sverige også i den racehygiejniske forskning. En central person her var lægen Herman Lundborg (1868-1943), som dels tvang samer til at lade sig måle nøgne, dels fremsatte den videnskabelige teori, at lapperne var en mindreværdig race, der nu var i en degenerationsproces, der ville føre til deres uddøen. Lundborg sluttede sig også på andre områder til nazisterne i Sverige og Tyskland og delte opfattelsen af jøderne med dem.⁵⁸ Og så sent som i 1938 kunne den danske polarfarer Peter Freuchen sige om lapperne, at de er "små, dumme og grimme mennesker".⁵⁹ Den negative fremstilling af finnerne oplevede jeg selv, da jeg selv voksede op i 1950'erne. Her var det alment kendt blandt os børn, at finner havde knive i ærmerne, så det var nogle grumme væsner, man skulle holde sig fra.

Hvorfor finner?

De centrale elementer i udgrænsningen af finnerne eller skridfinnerne var til at begynde med deres placering i verdens yderste rand. Her herskede umenneskeligheden, men den kunne, som Tacitus skrev i sin indirekte sammen-

ligning med de romerske forhold, være en lykketilstand, men med finnernes nomadiske dyriskgørelse mistede dette sin betydning.

For de kristne var begærsopfyldelsen ikke af denne verden, så her blev forfaldet til det dyriske kombineret med, at dette kolde nord var Djævelens område. Lig mange myter og legender viste det djævelske sig i form af trolddomskundskaber, som ofte blev brugt i ondskabens tjeneste, som man f.eks. ser det i oldtidssagaerne, hvor en fantastisk smuk finneprinsesse i “Rolf Krakes Saga” efter ægteskab med en viking dyrker både ondskabens magi og kannibalisme.⁶⁰

Med romantikken og især nationalromantikken var det ikke længere ligegyldigt, hvem der var ens forfædre. Længe havde det ikke været nok, at vi stammede fra Noas søn Jafet. Vores afstamning blev i det mindste siden Saxo mere specifik i overensstemmelse med de særegne oprindelser fra især kæmper fra Troja, der siden omkring 600 havde bidraget til at give de enkelte folk deres særkende. Baseret på skriftlige kilder kunne den danske præst Erik Pontoppidan (1698-1764) i “Den Danske Atlas” fra 1763-64 berette, at Odin var kommet fra egnene omkring det Det Kaspiske Hav, samtidig med at nogle af kimbererne vendte hjem omkring 100 fvt. Historikeren Peter Frederik Suhm (1728-1798) bestemte i sin “Kritisk Historie af Danmark udi den hedenske Tid fra Odin

Fig. 15. Livet i Lapland. – Olaus Magnus: Carta Marina.

Life in Lapland.

til Gorm den Gamle” fra 1774 Odin som stamfar til den danske kongeslægt og som leder af de gotere, som indvandrede og fortrængte de jotere, der havde levet her tidligere.⁶¹

Thomsens første systematisering af de genstande, han i 1816 blev sat til at ordne for Oldsagskommissionen, byggede på de materialer, der i antikken betegnede forfaldsperioder, sten, kobber og jern. Først langt senere gik det op for ham, at disse tre kategorier også havde en tidsmæssig afstand, hvorved stenalder, bronzealder og jernalder opstod, nu ikke som forfald, men som fremskridt. Den første til alvorligt at undersøge, hvem dette folk var, der havde efterladt sig stengenstandene, var Nilsson, der havde to projekter, dels at vise at der var folk i Sverige forud for de skriftlige kilder, folk man kun via arkæologien kan få viden om, dels at identificere disse folk. Metodisk kunne der for Nilsson ikke være tvivl om, at det tidligste folk måtte være lapperne, idet det dels passede med folkevandringsteoriernes fortrængningslogik,⁶² dels med at lapperne indtil 100 år tidligere havde fastholdt en stenalderteknologi. Og endelig havde Schefferus jo i sin omfattende beskrivelse afdæmoniseret lapperne, idet deres omgang med Djævelen og magien kunne elimineres med den kristendom, der på Nilssons tid var udbredt blandt samerne.

Worsaaes besvarelse af spørgsmålet: “. . . til hvilken Folkestamme det [folket] hører, i hvilket Slægtskabsforhold det staaer til andre Folk, hvorvidt det fra de ældste Tider har boet i Landet, eller senere er indvandret, hvilke Skjæbner det her har undergaaet. . .”⁶³ er meget upræcis. Givet var det for Worsaae, at den nutidige danske befolkning stammer fra en sejrende gotisk stamme, der indvandrede i bronzealderen med agerbruget og nye begravelsesformer. Kelterne, som Nilsson havde som dem, der kom efter lapperne, afvises med henvisning til, at de var på et langt højere dannelsesniveau, så Worsaae nøjes med at konstatere, at undersøgelser af skeletterne og især hovedskallernes form vil kunne føre os til en bestemmelse af det oprindelige folk,⁶⁴ noget der åbenbart er sket forud for Müllers afvisning af finnerne som vore forfædre. Worsaae havde således fulgt med i udviklingen i Sverige, og når han ikke accepterede svenskernes bud på lapperne som den oprindelige befolkning, var det ikke fordi, han havde et andet bud, så det synes alene at bygge på det dårlige image, finnerne havde haft siden Tacitus. Det er jo bemærkelsesværdigt, at Worsaae kun citerer de negative udsagn herfra.

Det er derfor ret naturligt, at med et sådant ry, som finnerne havde haft siden antikken, og som stadig med enkelte undtagelser blev bekræftet inden for den til enhver tid herskende diskurs, kunne man ikke i dansk arkæologi tillade, at de skulle have noget med vort land at gøre, endsige være vore forfædre eller blot være part heri. Romantikens arkæologi var, som det så ofte er beskrevet,

Fig. 16. Det ikoniske billede til skolerne af dansk stenalderidyl.
Danish Stone Age idyll: The iconic picture produced for schools.

en vigtig del af den nationalromantiske konstruktion af en strålende fortid, og det vil her sige forud for de skriftlige kilder – et jomfrueligt område, en harmonisk guldalder som arkæologien havde monopol på. Derfor kunne denne fortid bruges som kompensation for tabene i samtiden og overgangen til småstat på kanten af udslettelse. Derfor kunne Worsaae ikke overholde de metodiske krav, som Nilsson gjorde, og hvis konsekvenser ville være, at finnerne eller endog eskimoerne havde været de første danskere. Worsaae kunne heller ikke placere nogen storhedstid i stenalderen, da der ikke var nogen storhed ved de vilde med stenalderteknologi, man kendte, og da den jo tydeligvis var blevet erstattet af langt mere overlegne folk. Den danske storhed fandt Worsaae hos vore gotiske forfædre. “Hvad udad tabes skal indad vindes”, som den prøjsiske konge, Frederik Wilhelm III (1770-1840) skulle have sagt efter nederlaget til Napoleon Bonaparte (1769-1821), og som det genlød i Danmark efter nederlaget i 1864 med den forskel, at svaret i Prøjsen var den intellektuelle oprustning med universiteter, mens den i Danmark skulle dreje sig om opdyrkningen af heden. Samme sætning kunne i den arkæologiske sammenhæng gælde som motto for konstruktionen af fortiden. I en så strålende fortid var der ikke plads

til så foragtede folk som lapperne med det renommé, de siden antikken havde haft, ligesom deres primitive og i forhold til staten ofte uafhængige livsførelse, de som nomader eller en slags nordlige sigøjnere stadig praktiserede, kun bekræftede det negative image.

NOTER

1. Thomsen 1836, s. 27-28.
2. Thomsen 1836, s. 57 og 58. Thomsen vil dog ikke gå længere end til, at det er "formodninger", og at fremtidige fund vil kunne ændre hans opdeling.
3. Herodots *Historie* bog IV.
4. Høiris 2001, s. 123-124.
5. Analysen af fremstillingen af finnerne er en del af et projekt, der ser på, hvordan nogle folk som finner, hottentotter og australnegre, som deres negative termer er, har fået en negativ status langt ud over og langt mere stabilt end andre af de folk, europæerne skabte billeder af i forlængelse af opdagelserne.
6. Netadresse: <http://klassisk.ribekeledralskole.dk/personer/tacitus/germania.htm>, se også Tacitus 1948, s. 140. Her er anvendt filologen Hans Henrik Lafoliis (1819-1908) oversættelse fra 1901-02.
7. Shaw 1982/83, s. 22-23. Homers beskrivelse af kykloperne følger nøje det babyloniske begreb om 'barbarer' (lullû), som det kom til udtryk i beskrivelsen af gutæerne og MAR.TU. Müller 1972, s. 57.
8. Müller 1980, s. 200 og Shaw 1982/83, s. 16-20.
9. Dauge 1981, p. 620 ff.
10. Eusebius u.å., s. 80.
11. Jer.4.13 og 23-26.
12. Procopius "De Bellis". 6.15. 16-22. Prokopios 2014, s. 349-350. Schönning 1783, s. 1-2. Schönning har i denne artikel oversat de relevante steder i Procopius, hvor Norden omtales, begyndende med herulerne.
13. Oversat af Schönning 1783, s. 5.
14. Ahlenius 1895, s. 348.
15. Paulus 1.5. <http://www.perbenny.dk/774.html>
16. <http://web.uvic.ca/hrd/iallt2003/oldenglish/index.xml>
17. Reiss 2005, s. 23-24.
18. Nogle mytiske bjerge, som skulle ligge ud til det nordlige ocean, Ishavet eller Det Skytiske Hav, hvor Tanais, nutidens Don, der blev betragtet som grænsen mellem Europa og Asien, skulle udspringe, før den løber gennem skytternes land. Det Skytiske Hav havde i nogle fremstillinger evig is og blev forbundet med Helvede.
19. Dette bekræftes på en måde af von Düben, der skriver, at overskægsmarkering hos ældre kvinder ikke er ualmindeligt. Düben 1977, s. 168.
20. Adam 1862, s. 193, 199-200 og 237.
21. Faulkes og Perkins 2001, s. 5-7.
22. Saxo 1911, s. XV.
23. Saxo 1911, s. 194-196.
24. Ziegler 1532, folio XCIII-XCVI; Eden 1577, del III-IV, folio 282-284.

25. Karlsson og Storm 1902. Det fremgår heraf og af Karlssons og Storms indledning til denne publikation, at skriftet var henvendt til pave Pius X (1475-1521, pave fra 1513). Dette betvivles dog af Mikael Venge, der gør opmærksom på, at Valkendorf kom til Rom i februar 1522, hvor Pius allerede var død, og der kan ikke herske tvivl om, at 'brevet' er skrevet i Rom. Derfor er brevet mere sandsynligt rettet til pave Hadrian VI (1459-1523, pave fra 1521), som Valkendorf kendte fra tidligere, se Venge 1981-1982, s. 28-30.
26. Ahlenius 1895, s. 349, 351 og 373-374.
27. Schefferus 1971, s. 13.
28. Et træk der fastholdes langt op i tiden, se Dünen 1873/1977, s. 182.
29. Schefferus 1971, s. 46-47 og 59.
30. Smith 2015, s. 131-132.
31. Baglo 2001, s. 26.
32. Dünen 1873/1977, s. 213.
33. Voltaire 1829, s. 23 og 225.
34. Quatrefages 1871, s. 669.
35. Schönning 1783, s. 18.
36. Rask 1818, s. 112.
37. Rask 1818, s. 96 og 112-115.
38. Læstadius 1833, s. 456-460.
39. Nilsson 1838-43, kap. 1, s. 58 og kap. 2 s. 11 og 12.
40. Nilsson 1838-43, kap. 3, s. 13.
41. Nilsson 1838-43, kap. 4, s. 2, 6, 10 og 13, og 1868, s. 122 og 201-203. Nilsson henviser til sprogforskeren professor J.K. Rasks (skulle være R.K. Rask) afhandling fra 1814 "Om det Nordiske Sprogs Oprindelse" (skulle være "Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse"), som blev udgivet i 1818.
42. Denne fastholdes i billedet af samerne i Dünen's værk fra 1873, 1977, s. 183.
43. Nilsson 1838-43, kap. 4, s. 15-16, 23-24 og 55-56.
44. Retzius 1842, s. 169 og 194-195.
45. Allen 1863, s. 2.
46. Allen 1863, s. 2.
47. Allen 1863, s. 3.
48. Dünen 1873/1977, s. 367 ff. og især 386.
49. Worsaae 1843, s. 103,
50. Som von Dünen bekræfter dette ud fra den logiske betragtning, at den, der ikke bygger boliger til de levende, bygger nok heller ikke boliger til de døde. Dünen 1873/1977, s. 368.
51. Worsaae 1843, s. 104-105.
52. Baglo 2001, s. 30. Her henvises til en række racestudier med dette indhold.
53. Müller 1897, s. 188-189.
54. Dünen mener, at man skal have levet med lapperne for ret at kunne bedømme dem, og det har han, og i det 19. århundredes mest autoritative værk om lapperne karakteriserer han dem som barnlige vilde "... som i allmänhet utmärka dette mennesklighetens ursprungliga tillstånd", Dünen 1873/1977, s. 208.
55. Hagenbeck 1911, s. 47 ff.
56. Baglo 2006, s. 13.
57. Baglo 2006, s. 3, 15 og 35.

58. Askgaard og Smedegaard 2016, s. 160.
59. Askgaard og Smedegaard 2016, s. 250.
60. *Rolf Krakes Saga* 2016, kap. 17-20.
61. Suhm 1774, § 1.
62. Denne fortrængning som baggrund for samernes nuværende tilstedeværelse havde allerede Schefferus fundet frem til. Scefferus 1971, kap. VI.
63. Worsaae 1843, s. 1.
64. Worsaae 1843, s. 107.

LITTERATUR

- Adam af Bremen 1862: *Adam af Bremen om Menigheden i Norden under Erkesædet i Bremen og Hamborg tillige med en Beskrivelse af de nordiske Lande*. Kjøbenhavn.
- Ahlenius, Karl 1895: *Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi : Studier i geografis historia*. Uppsala.
- Allen, Carl Ferdinand 1863/1840: *Håndbog i Fædrelandets Historie : med stadigt henblik paa folkets og statens indre udvikling*. Kjøbenhavn.
- Andersen, Tanja Kjær 2009: *Folkekaravaner & eksotiske mennesker – med særligt fokus på fremvisninger i Danmark 1878-1909*. Kandidatspeciale på Københavns Universitet.
- Aristoteles 1997/1946: *Statslære*. Oversat af W. Norvin og P. Fuglsang. København.
- Askgaard, Helle og Dorte Smedegaard 2016: *Vildfuglene. En biografi om Emilie Demant og Gudmund Hatt*. København.
- Baglo, Cathrine 2001: From universal homogeneity to essential heterogeneity: On the visual construction of “the Lappish race”. *Acta Borealia*, vol 18, nr. 2, s. 23-39.
- Baglo, Cathrine 2006: Samer på ville vejer? Om “levende utstillinger”, antropologi og vitenskapelige praksiser. *Nordisk Museologi*, nr. 1, s. 3-20.
- Bernier, François 1684/1863-64: A new division of the earth according to the different species or races of men who inhabit it. *Memoires Read Before the Anthropological Society of London*, vol. 1, s. 360-364.
- Dauge, Yves Albert 1981: *Le Barbare. Recherches sur la conception romaine de la barbarie et de la civilisation*. Collection Latomus vol. 176. Bruxelles.
- Düben, Gustaf von 1873/1977: *Om Lappland och Lapparna, företrädesvis de svenske*. Östervåla.
- Eden, Richard 1577: *History of Travayle in the West and East Indies*. London.
- Eusebius u.å.: *Historia ecclasiastica*. Netadresse: www.newadvent.org/fathers/250101.htm
- Faulkes, Anthony & Richard Perkins (red.) 2001: *A History of Norway and The passions and Miracles of the Blessed Óláfr*. Oversættelse Devra Kunin. London.
- Hagenbeck, Carl 1911: *Dyr og Mennesker*. København.
- Herodot 1997: *Herodots Historie*, bd. I-II. København.
- Høiris, Ole 2001: *Antropologien i antikken*. Aarhus.
- Høiris, Ole 2015: Om tordenkiler, stenøkser og uddøde dyr. *Kuml*, s. 9-48.
- Karlsson, Karl Henik & Gustav Storm 1902: Finmarkens Beskrivelse af Erkebiskop Erik Walkendorf. *Det Norske Geografiske Selskabs Aarbog, 1900-1901*, bd. XII, s. 1-23. Kristiania.
- Læstadius, Petrus 1833: *Fortsättning av Journalen över Missions-resor i Lappmarken innefattande Åren 1828-1838*. Stockholm.

- Müller, Klaus E. 1972: *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoribildung. Von den Anfängen bis auf die byzantinischen Historiographen*, bd. 1. Wiesbaden.
- Müller, Klaus E. 1980: *Geschichte der antiken Ethnographie und ethnologischen Theoribildung. Von den Anfängen bis auf die byzantinischen Historiographen*, bd. 2. Wiesbaden.
- Müller, Sophus 1897: *Vor Oldtid. Danmarks forhistoriske Archæologi – almenfattelig fremstillet*. København.
- Nilsson, Sven 1838-43: *Skandinaviska Nordens Ur-Invånare. Ett Försök i Komparativa Ethnografien och ett Bidrag till Människosläktets Utvecklings-Historia*. 1. del. Lund.
- Nilsson, Sven 1842: Bidrag till människosläktets utvecklings historia. *De Skandinaviske Naturforskarnes tredje Möte i Stockholm den 13-19 Juli 1842*, s. 131-156. Stockholm, Christiania og Köpenhamn.
- Nilsson, Sven 1862: *Skandinaviska nordens ur- invånare - ett försök i komparativa Ethnografien och ett bidrag till människosläktets utvecklings historia*. Lund.
- Nilsson, Sven 1868: *The primitive inhabitants of Scandinavia. An essay on comparative ethnography, and a contribution to the history of the development of mankind: containing a description of the implements, dwellings, tombs, and mode of living of the savages in the north of Europe during the Stone Age*. London.
- Paulus Daconus 785-792: Longobardernes historie. Netadresse: <http://www.perbenny.dk/774.html>
- Paulus Orosius 417/1936: Seven books of history against the pagans. Oversat af J.W. Raymond. USA.
- Prokopios 2014: *The Wars of Justinian*. Inianapolis/Cambridge.
- Quatrefages de Bréau, Jean Louis Armand de 1871: Histoire naturelle de l'homme. – La race prussienne. *Revue des Deux Mondes*, 2e période, vol. 91, s. 647-669.
- Rask, Rasmus Christian (her R.K. Rask) 1818: *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse*. København.
- Reiss, Timothy J. 2005: Descartes's Silences on Slavery and Race. I: Andrew Valls (red.): *Race and Racism in Modern Philosophy*, s. 16-42. New York.
- Retzius, Anders Adolf 1842: Om formen af Nordboernes cranier. *De Skandinaviske Naturforskarnes tredje Möte i Stockholm den 13-19 Juli 1842*, s. 157-202. Stockholm, Christiania og Köpenhamn.
- Rolf Krages Saga 2016: I: *Oldtidssagaerne* s. 68-138. København.
- Saxo Grammaticus 1911: *Danmarks Krønike*. København.
- Schefferus, Johannes 1673/1674/1971: *The History of Lapland. Wherein are shewed the Original, Manners, Habits, Marriages, Conjurations, &c of that People*. Oxford.
- Schönning, Gerhard 1783: G. Schönning's Afhandling angaaende de Gamles Kundskab om vort Norden efter Ptolemæi Tider, Anden afdeling angaaende hvad Kundskab man har havt om vort Norden i Procopii Tider, i Følge af dennes Beretninger. *Nye Samling af det Kongelige Danske Videnskabers Selskabs Skrifter*, Anden Del, s. 1-25. København.
- Shaw, Brent Donalld 1982/83: 'Eaters of Flesh, Drinkers of Milk': The Ancient Mediterranean Ideology of the Pastoral Nomad. *Ancient Society*, vol. 13-14, s. 5-31.
- Smith, Judith E.H. 2015: *Nature, Human Natur, & Human Difference. Race in Early Modern Philosophy*. Princeton.
- Suhm, Peter Frederik 1774: *Kritisk Historie af Danmark udi den hedenske Tid fra Odin til Gorm den Gamle*. København.

- Thomsen, Christian Jürgensen 1836: Kortfattet Udsigt over Mindesmærker og Oldsager fra Nordens Fortid. I: *Ledetraad til nordisk Oldkyndighed*, s. 27-90. Kjöbenhavn.
- Venge, Mikael 1981-1982: To studier over problemer fra Christian II's tid. *Historisk Tidsskrift*, bd. 14, række 2, s. 27-70.
- Voltaire 1756/1829: *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*, bd. 1-3. Paris.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen 1843: *Danmarks Oldtid – oplyst ved Oldsager og Gravhöie*. København.
- Ziegler, Jakob 1532: *Quae intus continentur Syria, Palestina, Arabia, Aegyptus, Schon-dia, Holmia, Regionum Superiorum*. Netadresse: <https://archive.org/details/quaeintuscontine00zieg>

Saami, Danish archaeology and the origin of the Danes

With the Romantic Movement came a need for the Danish people to have a national identity. That is, a history, a language and, in broad terms, a culture. At the end of the 18th century, it was said that the Danes came from Troy with Odin, while in 1814 Rasmus Rask established a link between the Scandinavian tongues and the civilised languages of Greek and Latin, with roots extending back to Sanskrit. In the mindset of Romanticism, people and culture were organic and cohesive entities. Consequently, when Christian Jürgensen Thomsen discovered the Stone Age, the question arose as to the identity of the people to whom this technology belonged. It could clearly not be the Danes, because they had never had stone technology but always agriculture and iron, as was evident from Classical Antiquity's accounts of the Goths.

According to this cultural-historical approach, there was only one possible explanation: the Finns or Saami were the original people in Denmark. Rasmus Rask confirmed this by finding Finnish words in Danish place names, and a major study by the great Swedish archaeologist Sven Nilsson came to the same conclusion. But the reputation of the Finns since Classical Antiquity, with their homeland in the far north, was of such a demonic character that Danish archaeologists had

no desire either to see them as the original inhabitants of Denmark or later, with the advent of modernity, as the ancestors of the Danish people. The Finns, "the Skriithiphinoi", were namely, as inhabitants of the outer fringes, one of the three most demonised peoples in the world. The two others were, from the middle of the 17th century, the Khoikhoi, "the Hottentots", in the far south, and, from the end of the 18th century, the Australian aborigines, "the Blackfellows", as the ultimately most distant peoples in relation to Europe.

To explain Danish archaeology's view of the Finns, it is shown how they were demonised over time. Reference is made to the important criteria in each epoch, from Classical Antiquity's secular condemnation of this most distant northern people – more distant and wretched than the Scythians – through Christianity's vilification of their witchcraft and magic and the Age of Enlightenment's focus on racial hierarchy, to the Romantic Movement's ideas about peoples as self-contained and virtually eternal entities. The article concludes with a discussion of why it was so important for Danish archaeology, in the 19th and early 20th century, to deny any connection between the Saami and Denmark's early history.

Ole Høiris
Afdeling for Antropologi
Institut for Kultur og Samfund
Aarhus Universitet